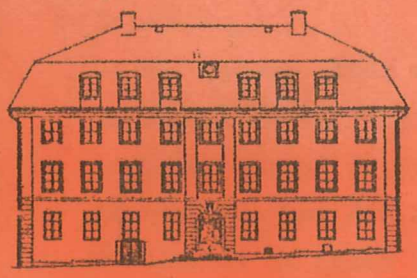

HISTORISKA INSTITUTIONEN
VID UPPSALA UNIVERSITET

Professor Sven A Nilssons
allmänna seminarium
onsdagen den 17 december 1980

BÖNDERNAS STÄLLNINGSTAGANDE TILL FÖRSLAGET ATT SÄNKA TÄMNAREN ÅR 1844.

"Till bortskaffande av de fördärvliga samlingar utav stillastående vatten, som ännu på ganska många ställen hindra landets odling och förbättring...hava flere åtgärder blivit vidtagna."

KM:ts Befhd:s i Uppsala län
Femårsberättelse 1838-42.

Stefan Lundhem

Inledning

Denna uppsats utgör en rätt detaljerad utredning av grunderna till bondernas ställningstaganden till förslaget att sänka Tämnaren, där jag inriktar mit på de fysiska och ekonomiska faktorer, samt början till en undersökning av den sociala strukturern bakom skeendet.
Resultatet av dessa utredningar ska ingå i en bredare undersökning av Tämnarens sänkning från 1650 till 1900. Denna undersökning utgör tillsammans med vissa punktstudier av Hjälmarens sänkning (och möjligen något annat vattenavledningsföretag), fallstudier för den tänkta avhandlingens övergripande frågeställning, nämligen synen på naturen och resursutnyttjande under den agrara revolutionen, som den framträtt i olika samhällsskikt och förändrats över tid.
Genom att frågorna om åtgärder för att förhindra Tämnarens och Hjälmarens översvämningar varit aktuella från 1650 till våra dagar, ges möjlighet att studera dessa förhållanden inom ett begränsat område på så lång tid att slutsatser om karaktäristiska drag och förändringar kan göras.

Anknytningen till sjösänkningsföretag och därvid främst Tämnaren, ger en motiverad möjlighet till avgränsning och urvalsgrund. Vattenavledningar intar som odlingsföretag en strategisk position i den agrara revolutionen. En betydande del av 1800-talets nyodlingar skedde just på våtmarkernas bekostnad. Ett sådant företag innebar ofta en betydande förändring i en etablerad ekonomi, som baserats på anpassning till våtmarkernas och vattendragens möjligheter. Sjösänkningar och andra vattenavledningsföretag utgör också en typ av naturingrepp som påtagligt och på kort tid förändrat den svenska landskapsbilden. Som systematisk företeelse är de uttryck för en omvärdering av vissa naturresurser och för en mer offensiv attityd till naturen.
Dessa förhållanden framhålls vanligen i översikter över 1800-talets jordbrukshistoria och i framställningar av natur- och miljövårdens uppgifter, men de har studerats mycket lite.
Den äldsta större vetenskapliga undersökning jag känner till är hydrologen och chefen för Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt, A. Wallén:s Till frågan om Vänerns reglering, i Trollhättan, dess kanal och kraftverk, 1916. Densamme har också författat en idéhistorisk framställning med titeln Kännedomen om Sveriges hydrografi för tiden omkring 1870, 1908.

Två historiker har behandlat sjösänkningar, nämligen B. Walldén, Den stora sjösänkningen, Minnesskrift med anledning av Hjälmarens och Kvismarens sjösänkningsbolags 75-års-jubileum, 1940, och A. Fryksén i en lic.-avh. med titeln Debatten om vattenavtappningar och Hornborgasjöns sänkning-

ett led i svensk jordbrukspolitik fram till mitten av 1800-talet. Här behandlas också den jordbrukspolitiska bakgrunden till vattenavledningsföretagen. Detta tycks vara det enda moderna vetenskapliga arbetet inom detta område.

Dessa frågor har dessutom behandlats översiktligt i ett examensarbete vid lantbruksuniversitetet 1978, av A. Forsling och M. Borgblad, under titeln Konflikten mellan jordbruket och naturvården i markavvattningsfrågor.

Till området hör också den utredning om sänkta och utdikade sjöar i Stokcholms län, som utförts vid planeringsavdelningen/naturvårdsenheten på länsstyrelsen i detta län 1975. Motsvarande utredningar kan finnas vid andra länsstyrelser.

Slutligen har hela detta frågekomplex tagits upp till tvärvetenskaplig temaforskning vid Linköpings universitet under beteckningen Vatten i natur och samhälle, med inriktning på markanvändning och kulturutveckling i relation till vattenförhållanden. Förvånande är att 1800-talets sjösänkningar inte tycks inta någon framträdande plats inom dessa forskningar. (Se Ymer 1979: Aktuell forskning vid Linköpings universitet, samt Castensson m.fl. Vatten i natur och samhälle, Lund 1979.)

Sjön Tämnaren

3/4 mil lång, 1/2 mil bred och drygt 41 km^2 stor (före sänkningen) belägen på gränsen mellan Uppsala län och Västmanlands län, omgiven av Wåhla och Harbo socknar i väster och främst Tierps socken i öster. Sjön var en typisk slättsjö, grund med långgrunda stränder och omgiven av vidsträckta sanka ängs- och mossmarker. Tämnaren hade ett flertal tillflöden, fr.a. Harbo- och Wåhla-åarna, som tog upp vatten från ett stort antal sjöar och från omgivande kärr och mossar. Däremot hade sjön endast ett avlopp, Tierpsån (nuv. Tämnarån) som dessutom saknade större fall. Denna kombination medförde regelmässiga nivåförändringar i sjön höst och vår, med åtföljande översvämningar på de omgivande fälten och på markerna längs åarna. Området väster om sjön var till stor del skogsmarker med mossar och kärr. Längs åarna och ned mot sjön var öppna åker- och ängsmarker samt kärrängar. På Tierps-sidan var landskapet mer öppet och bestod av ängs- och mossmarker.[1]

Inom båda länen var jordmånen, enligt samtida bedömningar, av mycket god kvalitet, nämligen svartmylla på lerblandad botten och märgel på en fot under jordytan.[2]

I Tierpsån fanns tre järnverk, Ullfors, Strömsbergs och Karlholms bruk, samt kvarnar och andra vattenverk, som tillhörde greve Carl De Geer.

Sjösänkningsplanerna innefattade utrivning av Odensfors kvarn, som skulle bli utan drifte vätten vid rensning av Odensfors fall. Vid Ullfors bruk låg en dammanläggning över ån. Dessa vattenverk ansågs dock inte av expertisen vara orsak till översvämningarna, som man ansåg förorsakades av naturliga förhållanden i avloppet.[3]

Materialpresentation

Det centrala materialet består av utredningar och protokoll, som härrör från förberedelserna till sjösänkningen. I fallet Tämnaren är materialet ganska rikt, eftersom den förbereddes i flera omgångar och det rör sig om ett av landets största sänkningsföretag. En stor del av handlingarna finns dessutom bevarade och samlade på landsarkivet, vilket troligen beror på att landshövdingen var starkt involverad i frågan, såsom initiativtagare och ordförande. Det ypperliga materialet från sänkningsbolaget 1872 och framåt, har till senaste tid legat i en kartong i Harbo kyrka, varifrån det överförts till Heby kommuns arkiv. I många andra fall ligger materialet mer eller mindre välbevarat på de gods och gårdar som varit engagerade i frågan.

Materialet består dels av lantmätares och vattenbyggnadsingenjörers utredningar och planer, innnfattande kostnadsberäkningar, arbetsbeskrivningar, m.m. Vid större företag med deltagare från flera byar, upprättades också förteckningar över deltagarnas arealer och fördelningen av kostnaderna. För Tämnarefrågans del upprättdades sådana längder av lantmätare i samband med avvägning och gradering av den berörda marken år 1843.

Till sitt innehåll är dessa längder av samma karaktär som vanliga lantmäterihandlingar. De upptar byns/hemmanets namn, nummer på ägofiguren som motsvarar en figur på en karta, en beskrivning av dess jordmån och läge (tex. Äng 2 alnar på ler och sand), ett gradtal, arealen och arealen delad med gradtalet, dvs den taxerade arealen eller reducerade tunnlandtalet, (av mig i fortsättning förkortat till red.tld.).
Syftet med en sådan graderings- eller fördelningslängd, är att få tydliga uppgifter på vars och ens andel i kostnaderna för företaget, som på detta sätt räknas ut efter förväntad nytta. I Tämnarematerialet finns utförliga uppgifter om principerna för graderingen. Den jord som ansågs få största nyttan åsattes gradtalet 1, övriga högre tal från 1 1/8 - 20. Alla ägovidder beräknades dock bli så torra att de skulle kunna förbättras genom odlingar, även om vissa aldrig blev helt torra och vissa fick dras med översvämningar. Gradbestämningen utgjorde en sammanvägning av tre faktorer, nämligen markens blivande frihet från ytvatten och sänkning av grundvattnet, jordmånens beskaffenhet samt avståndet till den gård den hör till.

Vid denna avvägning och gradering användes olika befintliga kartor, på vilka ägofigurens längdnummer antecknades. Vid den större undersökningen på 1870-talet upprättades flera speciella sjösänkningskartor.
Protokollen från sammanträden med intressenterna och kommitténs protokoll samt inlagor och protestskrivelser är mycket användbart material. I handlingarna från 1844 finns dessutom förteckningar över jordägarnas ställningstagande, med uppgift om arealen red.tld. för vilket man röstade för eller mot sänkning. Dessutom finns uppgift om varje röstande person som deltagit i omröstningen, samt vilka som agerat som ombud. Dessa uppgifter är dock inte helt uttömmande. Tyvärr tycks fullmakterna och protestskrivelserna från allmogen ha försvunnit.

I kombination med uppgifter från mantalslängder och lantmäterihandlingar gör detta material det möjligt att i viss mån arbeta med valstatistik och att något tränga bakom ytan på röstresultatet.

Det har i allmänhet inte varit möjligt att lokalisera exakt vilka ägofigurer i graderingslängden, som ingått på den ena eller andra sidan i de byar där man röstat både för och mot. I många fall spelar detta ingen roll, eftersom de berörda ängsmarkerna vanligen brukats gemensamt, men det är inte alltid fallet. Jag har här helt enkelt delat upp varje ägofigur på för/mot i proportion till fördelningen av byns totala red.tld. på ja/nej.

Historik

Klagomålen från jordbrukarnas sida över Tämnarens och Tierpsåns översvämningar är av gammalt datum och utgjorde ett återkommande inslag i bygdens liv. Genast efter anläggningen av Ullfors bruk, anförde Wåhla och Harbo sockenmän år 1650 besvär över dämningarna i ån. Besvären upprepades 1664, då bruksägaren inte hörsammade påbudet att hålla kungsådra öppen i dammen.
I Svea Hovrätts dom år 1717 avgjrodes att kungsådra borde hållas öppen och hindren för vattnets fria lopp genom rensning undanröjas. 1757 upptogs i detta syfte en kanal för vattnets framledande förbi Harforsen. Ägaren av Ullfors bruk motsatte sig till en början dessa åtgärder.[4] I ett utlåtande av Tierps härads synerätt år 1708 stadgades att innevånarna i Tierps, Harbo och Wåhla socknar genom gemensamma årensningar skulle hålla kungsådra öpppen i Tierpsån. Åtminstone år 1764 lär sådan åresning ha genomförts.[5]
1815 togs initiativ till att sänka sjön genom rensningar i Tierpsån. Syftet var att torrlägga översvämmade ängsmarker och andra odlingsbara marker, samt förhindra att de årliga översvämningarna gick upp på åker och äng. På initiativ av innehavarenav Stynsbergs gård utförde major mechanicus J. Forsell en under-

sökning och upprättade den första planen till sjöns sänkning med 4 fot, genom en kanal utmed ån och fördjupning av ån.[6]

1816 publicerades i Westerås tidning en av Harbo-bönderna till kammarkollegiet insänd skrift om behovet av denna sjösänkning.[7]

Förslaget remitterades till lantbruksakademins mekaniska avdelning, som i ett utlåtande år 1820, avrådde från dess genomförande, då ingreppen och kostnaderna troligen var otillräckliga för attuppnå torrläggning av våtmarkerna och förhindra översvämningar. Avdelningen förordade förnyade och mer noggranna undersökningar.[8]

Löjtnant C.P. Hällström avgav år 1822 ett nytt betänkande och förslag, innebärande rensning av forsarna i ån och utrivning av Odensfors kvarn, varvid sjön skulle sänkas 3 fot och en areal på 10435 tld vattendränkt mark förbättras.[9]

Agronom A. Johnsson intygade vid en undersökning år 1842 att jordmånen på fälten intill sjön var av sällsynt god beskaffenhet och vitsordade Forsells sänkningsplan.[10] Liknande uppgifter hade tidigare lämnats av G. Stephens.[11]

Den 18 maj 1828 behandlade Harbo sockensstämma ett förslag av löjtnant Gavelholm på Harbonäs, att företa undersökning och rensning av de dämningar i Tierpsån, som förorsakade översvämningar på åker och äng i Harbo. Man enades om att föreslå kronolänsmannen att tillsammans med nämndemän och representanter för Wåhla socken, leda en expedition till Tierpsån.

Vid sockenstämma den 8 juni samma år, meddelades dock att kronolänsaman inte kunde åtaga sig ett sådant uppdrag. Han hänvisade istället till möjligheten att med stöd av synerättens utslag år 1708 om gemensam rensing av kungsådra, vända sig till landshövdingen, vilket sockenmännen avvisade med motiveringen att man inte kunde inveckla sig i någon rättegång.[12]

Därmed föll frågan tills den nye landshövdingen R. v Kraemer i sin strävan att förbättra lantbrukets villkor genom att avleda vattnet från länet, tog upp frågan genom att sammankalla alla intressenter och landshövdingen i Västmanlands län till ett sammanträde år 1842. Härvid gick han igenom tidigare undersökningar och argumenterade eftertryckligt för sänkningens obestridliga nytta samt "vederlade alla gjorda inkast mot företaget, som beklagligtvis troligen genom inbillade farhågor så länge blivit lämnat åt glömskan". Dessa invändningar var att Ullfors bruk genom utrivningen av Odensfors kvarn skulle bli lidande av vårfloden, att vattenbrist skulle uppstå för bruken och att markägarna nedanför kvarnen skulle bli lidande av vårflödena.

Såsom ombud för C. De Geer inlämnade bruksinspektor Psilander en skrivelse, där han framhöll riskerna för skador på markerna nedanför vattenverken när vattnet med fördubblad hastighet skulle passera genom ån. Även denna

invändning vederlades av v Kraemer.
Sammanträdet mynnade ut i att en kommitté med representanter för båda länen utsågs. Dess uppgifter skulle enligt v Kraemers förslag vara att undersöka om olägenheter verkligen var att befara vid en utrivning av Odensfors kvarn, att utröna kostnaden för kvarnens inlösning enligt 1824 års lag om utrivning av vattenverk, att upprätta förslag till fördelningslängd över kostnaderna m.m.[13]
Vid sammanträde 28 mars 1844 redogjorde v Kraemer ingående för kommitténs arbete och övriga undersökningar som förekommit sedan 1842. Bland dessa bör framhållas de undersökningar som chefen för norra väg- och vattenbyggnadsdistriktet, major O. Modig, på v Kraemers begäran, företog under 1843. I sin rapport till Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen 27 mars 1843 lovoordar han sänkningsinitiativet och tillstyrker Hällströms plan, samt intygar att det inte bör finnas några risker för vattenbrist för Ullfors kvarn eller andra skador på damm eller marker. Modig förordade bifall till planen och föreslog statsbidrag genom anslag och lån på goda villkor, för att åstadkomma föreningen mellan de två länens innevånare.[14] Dessa uppgifter bekräftade han i en senare skrivelse, sdan han personligen besiktigat området.[15]
Den 5 juli 1843 godkände KM:t sänkningsplanen och beviljade statsbidrag till hälva kostnaden, varav hälften anslag.[16]
På De Geers bekostnad företog bergsrådet J. Beronius en undersökning om ev. skador för bruken vid sjösänkning, varvid han kom fram till att de skulle bli allvarliga på alla punkter, men att de kunde förebyggas genom att sjöbotten fördjupades och en hålldamm anlades i ån.[17]

På kommitténs initiativ företog å andra sidan byggmästaren Ronell en undersökning av Odensfors kvarn, varvid han fann att den inte, som man tidigare enligt Hällströms plan antagit, måste rivas utan att det räckte med smärre justeringar i konstruktionen, för en kostnad på 1805 R:d.[18]

Kommitténs förslag gick i korthet ut på att en areal om 8541 tld vattendränkt och av sjöns översvämningar lidande mark, enligt gradering reducerade till 5020 tld, genom sänkning av sjön 3 fot under lägsta vattenyta, skulle bli förbättrade och odlingsbara. Detta skulle nås genom breddning och rätning av Tierpsån samt rensning av 11 grunda strömmar, vilket skulle ta max 5 år i anspråk och belöpa sig till en kostnad på 32730 R:d. Hälften av denna summa utgjordes dock av statsbidrag, varav 8000 R:d som anslag utan återbetalningsskyldighet och 8365 R:d som lån, vilket skulle vara amorteringsfritt under 5 år och

därefter återbetalas under 28½ år med 5 % påslag. Kostnaderna skulle fördelas på deltagarna endligt det reducerade tunnlandtalet, på så sätt att lånet återbetalades med 4 skilling om året per red. tld. och kostnaden 16365 R:d skulle fördelas i dagsverken om 32 sk/st, vilka kunde utgöras i natura eller ersättas i pengar, med ett dagsverke per red.tld. under 5 år.

I sin slutplädering framhöll v Kraemer att statsanslaget var mycket generöst och lånevillkoren särskilt förmånliga, att den kvartssekelgamla frågan nu hängde på jordägarnas svar, "om de snart skola se sina ägor i det blomstrande tillstånd, som ovanberörda vetenskapligt noggranna undersökningar, betänkanden och kalkyler med säkerhet lova" eller "skövlade av Tämnarens och Tierpsåns översvämningar". Avslutningsvis betonade han att det nuvarande beslutet var av särskild vikt, då ett avslag troligen skulle innebära att frågan aldrig mer skulle återupptas.[19]

Därefter uppläste Psilander en protestskrivelse från De Geer, vari han gav jordägarna tre alternativ: att förbinda sig att årligen ersätta bruken för brister i produktionen, att inlösa samtliga bruk och vattenverk med förhöjning med halva taxeringsvärdet enligt 1824 års lag om utrivning av vattenverk, eller låta saken gå till domstol, varvid ett positivt utslag skulle innebära att verksamheten inom snar framtid finge läggas ned. Utförligt argumenterade De Geer för tolkningen att 1824 års lag gör undantag för vattenverk som används till större bruk och bergverk.[20]

Detta inlägg vederlade v Kraemer med upplysningen att Odensfors inte behvöde utrivas, att Ullfors bruk inte skulle tillfogas skada samt att jordägarna kunde begagna sig av rätten att enligt 1824 års lag dra saken inför domstol, då vattenverksägaren vägrade godta förrättningsmännens utlåtande.

Efter denna tillspetsning av läget inkom protester från boställsinnehavarna och representanten för kronans hemman, vari de avsade sig allt deltagande i kostnaderna för sänkningen. Uppsalahövdingen förmodade att KM:t skulle täcka dessa uppgifter med anslag eller lån.

Brukspatron Wester på Wiby i Harbo anförde så, att en förutsättning för att få ägorna i Wåla och Harbo i förbättrat skick, var att rensa vattendragen i Wåhla och Harbo socknar. Sänkning av sjön skulle vara helt otillräckligt för detta ändamål.

Psilander spädde på detta argument med synpunkten att även vattendragen inom Västlands socken borde rensas om översvämningarna skulle elimineras.

Landshövdingen i Västmanland deklarerade nu sin ståndpunkt, vilken var densamma som v Kraemers. Gentemot Wester påpekade han att denna

om Tämnarens tillflöden inte var föremål för dagens överläggningar. O.Modig upplyste dock att en upprensning av Tämnarens tillflöden kunde medföra förändrade villkor för bevarandet av Ullfors bruk vid normal drift.
Efter ytterligare meningsutbyte ställde v Kraemer frågan om sjösänkningsfrågan skulle fortgå i den ordning förordningen om utrivning av vattenverk bjuder, varvid jordägarna röstade ja för 1818 red.tld och nej för 2422 red.tld.
Efter anmärkning att tunnlandsberäkningen inte baserades på justerade taxeringslängder, beslöts att voteringen skulle granskas och justeras den 13 april, varvid nu frånvarande jordägare kunde avge sina röster och de som under tiden ångrat sig, kunde göra anteckning därom i protokollet.[21]
Justeringen och kompletteringen av röstlängden gav till resultat att rösterna för sänkningen uppgick till 2145:29 red tld och nej-rösterna till 2722:23 red tld.[22]

Frågan kom härefter att fortleva i form av årensningar. Efter avslaget 28 mars aktualiserade landshövdingen i Västmanland synerättens utslag av år 1708 om gemensamma rensningar i Tierpsån. Psilander hade inget att invända mot sådana arbeten.[23] I sin nedstämda rapport till Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen förmodade dock Modig att dessa årensningar skulle åsamka Ullfors större skada än sjösänkningen.[24]
Årensningarna aktualiserades på landshövdingarnas initiativ på sockenstämma i Harbo och Wåhla under 1845, varvid samtliga sockenmän ställde sig positiva till åtgärden.[25] Årensningar utfördes under sommaren 1846 med breddning av Tierpsån och rensning i forsarna, med 40 dagsverken från Tierp, 78 från Wåhla och 74 från Harbo, "till obestridlig nytta för flodgången".[26]
År 1854 aktualiserades dessa åresningar på nytt.[27] År 1860 gjorde v Kraemer ett nytt försök att realisera sjösänkningsplanerna, med målet att sänka sjön maximalt och förse Ullfors med driftsvatten via en vattenledning från sjön Ingen vid Dalelven till Tierpsån ovanför Ullfors. Protester inkom från Söderfors bruksägare och Wåhla-bönderna avsade sig deltagande.[28] Planerna ändrades till anläggning av en damm i ån och utrivning av Odensfors kvarn. Efter sammanträde med intressenterna föll frågan 1863.

För att på nytt tas upp år 1870, varvid krav framfördes på upprensning av vattendragen ovanför Tämnaren och på upplivande av Ingens kanal.
År 1871 avgav lantmätaren Sjöholm ett förslag, baserat på nya och omfattande undersökningar, vilket innebar sänkning av sjön 5,5 - 6 fot, genom rätning och utvidgning av en större del av Tierpsån och 13 vattendrag som utgjorde tillflöden till Tämnaren. Därmed skulle såväl låglänt mark som moss- och kärrmarker torrläggas. En areal på 12.000 tld skulle förbättras och 1500 tld vinnas av sjöbottnen, till en kostnad av 750.000 kr.[28]
Förslaget godtogs av jordägarna inkl B. v Platen, den nye innehavaren av Ullfors bruk, men beviljades inte statsunderstöd, varför arbetet finansierades av deltagarna genom bildande av ett aktiebolag som tog banklån.[29] Arbetet utfördes 1872-78, varvid totalt 12021 tld blev förbättrad och 1140 tld vanns av sjön, till en kostnad av 685091 kr.[30]
(Uppsala län: 5112+451 tld, 286592 kr. Västm.l.:6909+689 tld,398499 kr.)
Sedan dess har sänkningen upprätthållits genom återkommande rensningar.[31]
På senare tid har förnyade ingrepp i Tämnarån varit aktuella under slutet av 1940-talet, 1959 svämmade ån åter över sina bräddar och 1968 företogs syneförrättning för ett vattenavlednings- och invallningsföretag.[32]

Böndernas ställningstagande.

Utgången av omröstningen 1844 väckte bestörtning och missnöje bland samtida bedömare. Samtidens förklaring till resultatet var motståndet från De Geers sida, som ansågs föranlett av obefogade farhågor för skador på vattenverken.
Denna uppfattning anfördes av O. Modig i hans rapport den 1 april till Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, där han påpekade att den ringa övervikten på de nekandes sida, utgjordes av det tunnlandtal som hörde till ägaren av Ullfors bruk.[33]
I landshövdingens femårsberättelse för åren 1843-47 rapporterades att Tämnarens sänkning övergivits av delägarna i anseende till förespeglad våda för nedanliggande järnbruk och kvarnar.[34]
I W. Thams Beskrivning över Uppsala län, 1850, uppges att sänkningsplanen blivit övergiven för de förluster den ansettts medföra för de i Tierpsån liggande bruken och andra vattenverk.[35]
I sina memoarer skrev v Kraemer 20 år senare att alla delägare i Uppland med undantag av De Geers ombud, röstade för det viktiga företaget, medan ombuden från Västmanland "trakterade, som det sades, under färden

till samlingsstället, röstade i allmänhet mot detsamma, ehuru deras egen hövding var närvarande - ett förfarande som de sedan bittert ångrat".[36]

Vid en närmare granskning av röstsiffrorna finner man att det i högre grad än De Geer, var just bönderna i Harbo och Wåhla som fällde förslaget, med sina 1292 red.tld. mot De Geers 1101. Om Ullfors röstat för förslaget hade det visserligen gått igenom med en majoritet på 1625 red tld, men det hade räckt med att enbart bönderna i Wåhla röstat ja, för att få en majoritet på 369 red tld eller endast Harbo-bönderna för en betryggande majoritet på 929.

I bilaga 1 presenteras röstsiffrornas fördelning på bönder,storjordägare och övriga inom varje län. Allmänt kan fördelningen karaktäriseras så att storjordägarna i båda länen röstade för, med De Geer i Uppsala län som viktigt undantag och brukspatron Wester på Wiby i Harbo som mindre viktigt. Bönderna i Västmanland röstade mot förslaget, medan bönderna i Tierp var splittrade,med en övervikt för ja-röster och Bälinge-bönderna röstade inte alls.
Storjordägarnas positiva inställning utgör inget problem. Redan tidigare var det personer ur denna grupp som ivrat för sjösänkning och deras hållning överensstämmer väl med mönstret från andra vattenavledningsföretag.
De Geers ställningstagande är också lätt förklarligt och överensstäm-mer likaså med bilden från andra sjösänkningsföretag. Boställsinnehavarnas negativa inställning förklaras av att de inte kunde eller ville göra investeringar som endast skulle komma deras efterträdare till godo.

Problematisk är däremot Västmanland-böndernas kompakta motstånd och Tierps-böndernas splittrade anslutning.

Den närmast liggande förklaringen till Västmanlands-böndernas ställningstagande, är att huvuddelen av deras ägor endast skulle ha liten eller ingen nytta av sjösänkningen, eftersom de var belägna vid Tämnarens tillflöden och översvämmades av dem.
För denna hypotes talar brukspatron Westers yttrande vid sammanträdet den 28 mars. Samma uppfattning framförde han vid kommitténs sammanträde den 16 maj 1843, då han tillade att jordägarna troligen skulle avsäga sig allt deltagande i sänkningen om inte rensningar i Harbo- och Wåhla-åarna ingick i företaget.[37]
Redan vid kommitténs första sammanträde i nov 1842 överlämnade Wester två skrivelser från skrivelser: den ena från bönder i By

och Marstalla byar i Harbo, den andra från byamän i Helganbo, Borgen, Huggle, Brunnsbo, Hemmingsbo och Mångsbo i Wåhla socken. Bönderna avsades sig här deltagande i kostnaderna för sjösänkningen.[38] Dessa skrivelser tycks ha förkommit. I en odaterad skrivelse till sammanträde 1863 eller 1870 uppträder dessa Wåhla-bönder med en skrivelse av samma innebörd. Dessa "Sjögrändsbor", dvs Mångsbo, Smedsbo, Helganbo, Borgen, Brunnsbo och Hugle uttryckte sin principiella uppskattning av landshövdingens omsorger om jordbrukarna och framhöll att sänkningen var av stort värde för de markägare vilkas ägor gränsade mot sjön och för dem som lider men av sjöns "uppsjö eller återvatten". Detta gällde dock inte för Sjögrändsborna, vilkas ägor översvämmades av vatten från öppna skogen och ett antal insjöar, vilket aldrig kunde förhindras, varken genom sänkning av sjön eller grävning i Wåla-ån. Man konstaterar kategoriskt att "aldrig haver Tämnarens återvatten förvållat något lidande".[39]
I samma riktning pekar förhållandet att rensningar av Tämnarens tillflöden ingick i det förslag som slutligen förverkligades.

Denna hypotes synes också bekräftad av den geografiska fördelningen av rösterna. I Wåhla var det just dessa Sjögrändsbor längs Wåhla-ån, som röstade mot, medan Bärby och Fågelsta, som med sina hemägor gränsade mot mot, röstade för. Hemmingsbo var delat på för och mot, trots dess belägenhet intill sjön och trots att dess byamän deltagit i skrivelsen 1844 - däremot var de inte med i den senare skrivelsen. Denna splittring kan delvis förklaras av att byns ägor till 1/4 mantal innehades och till 1/3 brukades av personer i nej-röstande Borgen och till 1/4 och 1/3 mantal ägdes av hemmansägare i ja-röstande Bärby och 1/4 av en person i ja-röstande Fågelsta. Återstående 1/4 och 1/3 mantal torde ha gått till nej-sidan.[40]
De större gårdarna Aspnäs med underlydande vid sjöns norra strand och Lindsbro med Norrsälja vid dess västra röstade för sänkning.

Röstfördelningen i Harbo uppvisar en likartad bild. Mark som gränsade till sjön innehades här huvudsakligen av de större gårdarna Harbonäs och Norrsälja på gränsen mellan sockanarna, samt hemmanet Gransätra som innehades av rusthållaren Åhlander, vilka röstade för. Större delen av Harbo-borna inkl brukspatron Wester hade sina hemägor gränsande till Harbo-ån och röstade nej.
Här finns dock vissa avvikelser som stör mönstret. Hesselby som röstade för,hade sina marker en bra bit från sjön och avgränsades från den av nej-röstande bondehemman. Bonde-hemmanet Rudun, beläget mellan ja-rös-

tande Norrsälja och Gransätra, röstade nej, trots att dess hemängar om 55 red tld översvämmades av sjön. (Ruduns ägor gick visserligen inte helt ned till sjön, men bildade en kil mellan grannarna, med spetsen intill stranden.) Dessa avvikelser kullkastar dock inte "strandhypotesen".

Allvarligare är att uppgifterna i Sjögrändsbornas skrivelse inte var riktigt med sanningen överensstämmande. De av dem nämnda ängarna Åby Äng Muren och Sjömyran gränsade till sjön och var av sidlänt typ. Samtliga Sjögrändsbor inkl Åby och Hemmingsbo hade andelar på dessa gemensamma ängsmarker. Till dessa två kommer Södra Muren söder om ån, vilken också var uppdelad på Sjögrändsborna och gränsade till sjön.

Vid laga skiftet av V.Åby 1841 erhöll Mångsbo liksom Hemmingsbo, ängsmarker som gränsade direkt till sjön.[41] Vid storskiftesdelningen av Södra muren 1771 erhöll Brunnsbo ängsmark vid sjön[42] och fram till laga skiftet 1866 av ängen Sjömyran, hade Smedsbo och Mångsbo större arealer intill sjön av denna äng.[43] Mångsbo hemäng Gammelängen gick också ned mot sjön.[44]

För samtliga dessa ägor gäller att de vis 1873 års undersökning ansågs erhålla betydliga landvinningar av sjön.[45]

En del av den översvämmade marken i Harbo utgjordes av Harbo Södra sockenallmänning, söder om ån och ned mot sjön. Nej-röstande Bogärdet och Svina hade tillsammans med ja-röstande Norrsälja under Lindsbro ängsmark och skogsbackar närmast sjön, medan ja-röstande Hesselby hade ängsmark och mosse med odugliga martallar längst bort från sjön.[46]

Påståendet att Tämnaren aldrig skadat ägorna motsägs uttryckligen av att det vid skiftet av V. Åby 1841, stadgades för Mångsbo och Hemmingsbo utjordar att de skulle erhålla bärgningen av allt sjöfoder som blev tillgängligt, som kompensation för Tämnarens skador på Murängens strand.[47]

Vid storskiftesdelningen 1771 av den samfällda ängen Södra Muren tog man hänsyn till att "sjön Tämnaren igenom vattenskjöljningar verkligen kunde göra den lotten som där skulle bliva liggande större skada än den som något beviljat vederlag kan vedergälla", varför denna del behölls som samfälld mark och sedermera nyttjades som lertag. Av protokollet framgår att ängen som helhet för tillfället stod under vatten.[48]

Ytterligare bevis för att Tämnaren sedan gammalt verkligen ansågs tillfoga Sjögrändsbornas ägor skada, är att Mångsboböndernа vid storskiftet 1803 av Hemmingsbo, önskade en jämkning av areal i hemängen Gammelängen, "varav sjön sedan 1759 års delning bortsköljt en betydelig del".[49]

Den omedelbara närheten till sjön tycks således vara varken nödvändigt eller tillräckligt villkor för ställningstagandena till sjösänkningen. Denna "strandhypotes" måste ersättas eller kompletteras av andra faktorer.

K.J. Eklund finner i sin uppsats om den sociala omstruktureringen i Harbo under 1800-talet, att den stora omfattningen av binäringar bland bönderna, medförde ointresse för jordbrukets förbättringar. Planerna på en så stor förändring som sjösänkning stannade vid förslag, därför att binäringarna gav så pass stort ekonomiskt utbyte att intresse saknades även för ett större företag i jordbruksförbättrande syfte i form av en sjösänkning, framhåller Eklund.[50]

Antagandet verkar rimligt, men motsägs av att Harbo-bönderna faktiskt var utomordentligt intresserade av åtgärder för att förebygga vattenskador på sina marker.

Mot "strandhypotesen" talar härvid att bönderna i Harbo och Wåhla i dessa sammanhang dessutom ansåg att det var just Tämnarens översvämningar som föranledde översvämningarna på markerna och att de berodde på förhållanden i Tierpsån, samt att de kunde åtgärdas genom rensningar i denna å.

Vid upprepade tillfällen hade Harbo- och Wåhla-bönderna uttryckt sitt intresse för åtgärder. 1815 vände sig Harbo-bönderna till kommerskollegium med begäran att Tämnaren skulle sänkas och 1818 biföll man tanken på särskilda rensningar i Tierpsån. Vid svaren på den rundskrivelse till landshövdingarna som Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen företog 1841, med anledning av riksdagens anslag till odlingsbefrämjande vattenavledningsföretag, som inte kunde bekostas av intressenterna själva, uppgav såväl Harbo som Wåla socknemän endast sänkningen av Tämnaren som önskvärt företag. I båda socknarna underströks sänkningens nytta och nödvändighet, med uttryck som att "den stora skada" som "hela Tämnaretrakten lider är obestridlig" (Harbo), eftersom "detta vatten fördränker flera tusende tunnland jord" och "årligen gör skada på den odlade jorden" (Wåhla). Harbo församling ansåg att sänkningen lättast kunde åstadkommas genom rensning av Tierpsån, "det enda avlopp Tämnaren äger, men vilket på senare tider blivit så uppgrundat att vattnet icke har sitt fria lopp".[51]

Som jämförelse kan nämnas att Tierps socknemän inte alls tog upp Tämnaren vid detta tillfälle, utan endast antog en av landsfiskalen uppsatt skrivelse, med förslag att sänka Tösjön, för att torrlägga sankmarker som inte hade något samband med Tämnaren och som berörde andra byar än de som skadades av Tämnarens översvämningar.[52]

I v Kraemers yttrande till Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen tog han själv upp Tämnarens sänkning på första plats, medan Tierpsbornas förslag placerades på 9 plats.[53]

När frågan om gemensamma rensingar för kungsådra i Tierpsån togs upp i sockenstämma i Harbo 26 okt 1845 och i Wåhla 2 nov 1845, gjordes ingen åtskillnad mellan innehavare av ägor mot sjön resp mot ån - tvärtom inräknades uttryckligen båda dessa grupper i Harbo till dem som drabbades av Tämnarens översvämningar[54] och i Wåhla ingick Sjögrändsborna bland de 15 hemman "som i anseende till ägornas belägenhet ledo men av sjön Tämnarens översvämning".[55]
I Harbo framhöll socknemännen som villkor för deltagande i årensningen, att den skulle börjas med "sänkning och undanröjande av de grund och forsar som ligga närmast Tämnarens utlopp och vilka för närvarande utgöra de största och huvudsakliga hindren för det hit under vissa årstider och förhållanden i stor myckenhet påströmmande vattnets jämnare avledning". [54] Wåhla-borna anslöt sig i sin tur till dessa villkor.[55]

Slutsatsen är att Västmanlandsborna, inkl nejröstande bönder, ansåg att det var Tämnarens översvämningar som svarade för skadorna på deras marker och att orsaken bestod i förhållandena i Tierpsån, samt att man var intresserad av att förekomma översvämningarna genom rensningar i Tierpsån. På ingen punkt skiljde sig här deras bedömning från Hällströms plan.
Å andra sidan är det också uppenbart att inititativen kommit uppifrån, från storjordägare i Tierp och Harbo, från landshövdingarna i Uppsala län och Västmanlands län och att bönderna varit intresserade av själva åtgärderna men inte velat inveckla sig i stora och kostsamma företag, såsom rättegång 1828 och sjösänkningsföretag och rättegång 1844.

Detta förhållande pekar över från fysiska förklaringsgrundr till ekonomiska och kulturella.
En tänkbar förklaringsgrund är att Västmanlandsbönderna ansåg sig ha så pass sanka marker att de inte hade lika mycket att vinna på en sjösänkning som Tierpsborna. Av tabell 1 och 2 x framgår att Harboböndernas marker, i likhet med den totala arealen i Harbo och Wåhla tvärtom var mycket godartad ur dränerings- och odlingssynpunkt, med en markant övervikt för den högst graderade marken, med den tre-gradiga på andra plats. I detta avseende föreligger inte heller någon nämnvärd skillnad mellan Harbo-Wåhla och Tierp. Däremot var Harboböndernas marker klart bättre än Tierpsböndernas och avsevärt bättre än de nej-röstande Tierps-böndernas.

x) OBS Uppsatsen kompletteras med tabellbilag på måndag. Beklagar. SL

Slutsatsen är att bönderna i Västmanland företrädesvis hade marker som avsevärt skulle förbättras genom sänkningen. Det skulle således inte vara för att de hade lite att vinna på sänkningen som bönderna i Harbo och Wåhla gick emot den, utan för att de hade mycket att vinna och därmed mycket att betala - under förutsättning att man följde graderings- och fördelningslängden. Förklaringen till Västmanlandsböndernas beteende skulle således vara att de räknade med att nå ungefär samma resultat genom en eller flera årensningar, men till betydligt lägre kostnad och under former de själva kunde kontrollera. Som illustration kan nämnas att Svina enligt längdens fördelning av de 16365 R:d som bönderna själva skulle betala, fick erlägga 170 R:d mot den faktiska utgiften på årensningen motsvarande 8:32. För Rudun skulle motsvarande avgifter bli 180 R:d mot 2:8.[56]

En annan tänkbar förklaringsgrund är att man inte godtog lantmätarnas uppskattning av deras nytta av sänkningen. Vid Harbo sockenstämma den 11 jan 1846 anförde inspektor Wessblad på Hässelby samt några andra, besvär över att dagsverkena vid årensningen skulle utgå efter mantalet. Han förordade istället den fördelningslängd som upprättats för sjösänkningen. Hans reaktion är förståelig med tanke på att Hesselby med sina 4 mantal skulle stå för en andel på 14:40 R:d enligt mantalet mot 4:30 enligt längden.[57] Wessblad förde ärendet vidare till landshövdingen. Vid sockenstämma 18 jan ingav brukspatron Tottie på Lindsbro en svarsskrift, där han bl.a. hävdade att längden inte upptog den verkliga areal som skulle förbättras genom årensningen utan endast utgjorde en föreslagen beräkning till grund för deltagande i sjösänkningens kostnader. Tottie menade också att denna gradering förkastats i och med att sjösänkningsförslaget förfallit.
Andra socknemän tillade att det inte var de markägare som hade mest vatten på sina ägor som gjorde den största vinsten på rensningen, utan de som hade mindre sanka ägor, eftersom de först blev torra och odlingsbara.[58]

Wessblads mfl:s skrivelse har jag inte fått tag på, men argumenten mot den antyder förekomsten av missnöje eller misstro gentemot lantmätarnas gradering och kostnadsfördelning. Å andra sidan följde lantmätarna just den princip sockenborna framförde mot längdförespråkarna.

Troligen tog Västmanlandsbönderna vid sitt ställningstagande inte hänsyn till lantmätarnas uppskattning av deras nytta av sänkningen och sannolikt kände de inte ens till den. Mycket talar för att de

handlade utifrån en principuppfattning eller förutfattad mening, av innebörd att deras sankmarker inte kunde bli så fullständigt torrlagda att de blev odlingsbara, med mindre än att tillflödena rensades. Böndernas avsägelser och Westers första krav på rensning framfördes nämligen innan markerna avvägts och uppskattats av lantmätarna och graderingslängden tycks ha offentliggjorts först på sammanträdet den 28 mars 1844.[59]
Ur deras synpunkt innebar Tämnaresänkningen endast en omständligare och dyrare ärensning, varför de nöjde sig med just ärensning.

En sådan slutsats strider mot böndernas förord för just sjösänkning för att förekomma översvämningar. Möjligen bör man skilja på det defensiva målet att förhindra stora och långvariga översvämningar, vilket Västmanlandsbönderna anslöt sig till och ville nå genom ärensningar, och det offensiva målet att torrlägga markerna och uppodla dem till åker och äng. Det senare av v Kraemers och sjösänkarnas mål, som Västmanlandsbönderna inte delade och/eller inte ansåg vara möjligt genom sjösänkning. Till dessa faktorer bör man lägga det inflytande bruksp. Ester kunnat utöva och förhållandet att det var lågvatten i Tämnaren under åren före sammanträdet 1844. 59½
Bilden av ställningstagandena i Uppland är mer splittrad och svårgripbar än Västmanlandsdelen. För Upplands del kan frågan koncentreras till innehavarna av andelar på Tierps Södra allmänning, eftersom Bälinge-bönderna avstod från att rösta och övriga delar i Tierp låg under Aspnäs säteri som tillhörde Gysigge bruk. Dessutom kan alla ägor under Ullfors och Odensfors avföras ur bilden.

En jämförelse mellan tabell 1 och 2 visar en något större andel av den medelmåttliga marken i Tierp. Denna tendens förstärks på bondejorden på allmänningen och inom de nej-röstande böndernas areal är den tre-gradiga marken helt dominerande och den förstklassiga kommer i andra hand. Den genomsnittliga graden på allmänningen som helhet och på bondejorden är 1,7 , medan genomsnittsgraden på de nejröstande böndernas mark endast är 2,2. Dessa siffror pekar på att Tierps-bönderna i stort skulle haft mindre att vinna på sänkningen än Västmanlandsbönderna och att de som hade minst att vinna också röstade mot förslaget. Denna hypotes bekräftas vid en fortsatt analys.
Det område som i graderingslängden betecknas Tierps Södra allmänning, kan såsom framgår av tabell 3, delas upp i tre områden, nämligen en del väster om ån på 645 tld ochen genomsnittlig grad på 2,6 med en

jämn fördelning av två- och tregradig mark, och en del öster och söder om Tierpsån på 626 tld och en genomsnittsgrad på 4 med huvudsakligen tregradig mark. Ett tredje område utgörs av ängsmarker längs ån, ungefär från Stynsberg upp till Odensfors, omfattande 1212 tld med genomsnittlig grad på 1,14 och med markant övervikt av högst graderad jord. Denna del utgjorde 49% av Tierps Södra allmänning enligt längden och 72 % av den taxerade arealen. En fjärdedel av detta området och 36 % av den taxerade arealen innehades av De Geer, medan 47 % av areal och taxerad areal låg i bondehand.[60]

Inom detta område hade byarna Kastebo, Månkarbo, Degerbo, Ubblixbo och hemmanet Illmorsberg sina hemängar och åkrar. Dessutom hade tre längre norrut belägna byar, Åhlfors, Yttre och Yfre värdefulla utängar inom området.

Det var företrädare för dessa byar, nämligen Kastebo, Månkarbo, Ubblixbo samt Åhlfors, som deltog i landshövdingens undersökning år 1818 och därvid verkade för upptagandet av en kanal över deras ägor. Sedermera nej-röstande Degerbo deltog inte i denna förrättning.[61]

Böndernas ja-röster för mark inom detta område utgjorde 91 % av det totala antalet positiva röster i Uppland, eller 416:30 av 456:19 red tld.[62]

Som framgår av tabell 3 svarade de hemman som var belägna inom detta område för mer än hälften av samtliga bonderöster eller 384:9 red tld av 720:26. Dessa "hemägointressenter" röstade också för sänkning med 284:21 red tld mot 99:20 på nej-sidan, vilka föll på Degerbo som enda avvikaren. Av tabell 4 framgår att dessa röster såväl i fråga om areal som uppskattning huvudsakligen bestod av högst graderad mark inom det centrala å-området.

Avvikaren Degerbo hade dock en relativt sett större andel röster på sämre marker inom den östra delen av allmänningen: 35 % av arealen mot 18 % för ja-röstarna och 21 % av taxerad areal mot endast 7 % för ja-röstarna. Som framgår av tabell 5 var Degerbo dock inte unik i detta avseende. Ja-röstande Månkarbo hade 42 % av arealen och 20 % av den taxerade på sämre marker inom den södra delen av allmänningen.

Degerbos ställningstagande går över huvud taget inte att förklara utifrån fysiska grunder: huvuddelen av dess berörda ägor låg inom detta område och utgjordes av hemägor i form av åker och äng, som översvämmades av ån. Den enda punkt vari Degerbo tycks skilja sig från sina grannar är att det hade en större areal mark betecknad "odlingar" i området ovanför ängsmarkerna.[63]

Slutligen kan nämnas att av de byar som hade ängsmarker inom detta värdefulla område, hade ja-röstande Åhlfors uteslutande en stor areal högvärdig ängsmark inom området, medan nej-röstande Yttre och Yfre hade en större andel av sina ängsmarker i form av sämre jordar på allmänningens övriga områden. (Se tabell 6.)

Sammanfattningsvis visar detta resonemang på ett samband mellan innehav av högt värderade ängsmarker inom hemängar inom det centrala å-området och positiv inställning till sänkningen. Häri ligger också grunden till övervikten av ja-röster bland Tierps bönder.

Övriga bondehemman som var berörda av sänkningsförslaget, hade endast andelar på sockenallmänningen. Det samband mellan högt värderad mark och positiv inställning till sänkningen som gäller för Tierps bondeägda jord som helhet, gör sig gällande även här, vilket kan utläsas av tabellerna 7 och 8. Av tabell 7 framgår att den torrare och bättre jorden tydligt dominerar bland de ja-röstande "allmänningsintressenterna" (vilka alltså inkluderar Åhlfors) med 63,1 % i areal och 84,6 % taxerad, medan omvänt den medelmåttiga eller tregradiga marken dominerar bland nej-rösterna (Som inkluderar Yttre och Yfre), med 73 resp 64 %.
Av tabell 8 framgår att ja-röstarnas mark huvudsakligen ligger inom det centrala å-området och nej-röstarnas utgörs av tregradig mark inom i första hand den västra och i andra hand den östra delen.
Principen bakom "allmänningsintressenternas" ställningstagande belyses fullständigt av förhållandet att ja-röstarnas taxerade areal översteg nej-röstarnas, trots att nej-röstarnas verkliga areal var dubbelt så stor som ja-röstarnas. Den genomsnittliga graden för ja-röstande "allmänningsintressenter" var 1,41 dvs densamma som hemägointressenternas, medan nej-röstarnas var 2,6.
När å andra sidan endast innehavare av andelar på de sämre delarna av allmänningen tas upp, som i tabell 9, visar sig en övervikt för den bättre västra delen på både ja- och nej-sidan, samt dominans av låggradig mark och en överväldigande majoritet för nej-rösterna, som alltså huvudsakligen bestod av medelmåttig mark på den bättre västra delen av allmänningen.
Tierpsböndernas splittrade ställningstagande skulle alltså kunna förklaras utifrån faktorn jordens gradering, dvs jordägarens nytta av sänkningen i fråga om vinst av odlingsbar jord.
Det var möjligheten att förhindra vårflödet på ängsmarkerna runt ån, som föranledde ett antal markägare att rösta för sänkningen. När det gäller de längre bort belägna och spridda andelarna på sockenallmänningens västra och östra delar, fanns inget större intresse för sänkningen;

om det endast ankommit på innehavarna av andelar på dessa delar av sockenallmänningen, hade även Tierps-bönderna röstat mot sänkningen.

Härav kan man dra slutsatsen att Tierps-bönderna förlitade sig på lantmätarnas uppskattning av jorden resp. att lantmätarna kom till samma resultat i detta avseende som jordägarna.
Om man vill tolka resultatet utifrån distinktionen mellan defensiva och offensiva mål och attityder, blir slutsatsen att de defensiva övervägde även här, eftersom man röstade nej för de medelgoda jordar på allmänningen som ev. skulle vara möjliga att uppodla. Ja röstade man för de goda hemängarna, som man ville skydda mot större, skadliga översvämningar.

Dessa hypotetiska slutsatser måste förstås prövas genom några detaljstudier.

Sjösänkningar och bondeklassens differentiering.

Redan på detta stadium går det att i någon mån frilägga en sådan bakomliggande faktor, nämligen förekomsten av en mindre grupp storbönder, som äger andelar i olika byar, som innehar förtroendeuppdrag, som intresserar sig för jordbrukets utveckling och som - i detta fall - tar ställning för sänkningsförslaget.
Följande sifferexercis bör ses mot bakgrund av den bild av ägoviddernas fördelning på storlek, som nedanstående tabell utvisar.

Tabell 10. Fördelning av inrösningsjord i 8 byar om 65 hemmandelar, som laga skiftats 1832 - 1854. Tierps socken.

Tld:	10-14	15-19	20-24	24-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-59	60-69	70-
Antal:	1	5	4	11	11	10	7	4	5	2	2

Källa: not 64

Fördelning av inrösningsjord i 5 byar om 18 hemmandelar, som laga skiftats 1846-74. Harbo och Wåhla socknar.

Tld:	20-49	50-69	70-89	90-109	110-129	130-149	150-
Antal:	1	5	5	0	2	4	1

Källa: se not 65

För Tierps del, som är mest aktuell med tanke på tidpunkt för skiftet och det större urvalet, framgår att arealer på 25-40 tld är vanligast, medan Wåhla och Harbo uppvisar större arealer och större spridning.

Främst bland dessa progressiva bönder stod Per Olsson i Bro.[20] Han ägde år 1844 3/4 mantal av hemmanet Bro 1, 1/4 i Årsta 2 samt 1 frälsemantal i Ålfors 4. Per Olsson var vid denna tid den ende hemmansägaren i Bro by. Övriga 6 hemman och 1/4 av Bro 1 låg under Ullfors.[65] Vid laga skiftet av Bro år 1833-34 ägde Per Olsson endast 1/2 mantal och en annan hemmansägare 1/4, vilken Per Olsson någon gång under de följande åren införlivat med sina ägor. Därmed innehade han i Bro 462 tld, fördelat på 38 tld inägor, 95 tld ängsmarker i skogen och 329 tld skogsmark.[66]
I Årsta ägde han 47:30 tld inrösningsjord och 96:30 avrösningsjord, och i Ålfors 51:21 tld inrösningsjord och 69:2 avrösningsjord, vilket tillsammans gör 762 tld varav 137:19 utgör inägor.[67]
Han erhöll ett flertal fötroendeuppdrag, som tolvman, nämndeman och slutligen riksdagsman 1844-48. På riksdagarna agerade han kraftfullt i typiska intressefrågor. Han utmärkte sig genom en framträdande ståndsmedvetenhet och anti-aristokratism. Uppenbarligen tog han gärna tillfället i akt, att agitera mot överklassen i allmänhet och mot frälsets privilegier i synnerhet, på ett sätt som, åtminstone vid första anblicken, för tankarna till tredje ståndets hållning i den franska nationalförsamlingen.[68]
Per Olsson var också 1844 sedan ett tiotal år tillbaks, medlem i länets hushållningssällskap.[69] Han deltog också aktivt i sänkningen av Tösjön under 1840-talet. Detta är ett av de få företag som helt initierats(och finansierats) av bönderna och är identiskt med det som Tierpsborna förordade till statsanslag vid Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens rundfråga 1841. Sänkningen av sjön syftade till att skapa avlopp för omkringliggande moss- och kärrmarker på 4050 tld, för att göra dem odlingsbara. Tillsammans med landsfiskal Nyström ingick Per Olsson i ledningskommittén.[70] Genom detta företag ska han ha förbättrat sina ägor i Bro med 57 tld.[71] Såsom ende ordinarie bondeledamot ingick han också i kommittén för sänkningen av Tämnaren 1842-44.[72]

Andra bönder som kan räknas till denna grupp är nämndemannen Olof Persson i Fågelsta och tolvmannen Eric Andersson i Bärby, båda jaröstande och ombud från Wåhla socken.[73]
Olof Person ägde 1/2 mantal i Fågelsta 2 och 1/2 mantal av Bärby 1, samt hälften av Bärby utjord i Fågelsta, vilket gjorde ungefär 96 tld omfattande 69:26 inrösnings- och 26:28 avrösningsjord.[74]
Eric Andersson i Bärby ägde den andra hälften av Bärby 1, samt 1/4 av Hemmingsbo 1 och 1/3 i Hemmingsbo 2. Därtill innehade han den andra

hälften av utjorden i Fågelsta och 1/3 av Hemmingsbo utjord i Fågelsta, vilket blir ungefär 67 tld om 50 tld inrösnings- och 17 tld avrösningsjord.[75] Dessutom ägde han Norr Ransta på 1/8 frälsemantal i Skuttunge socken, för vilken han röstade ja med 12 red tld.[76]

Det var fr.a. dessa två jordägare som svarade för ja-rösterna bland Västmanlands bönder. Tillsammans var de ombud för en Anders Jansson i Norrsälja, som hade 1/2 mantal i ja-röstande Bärby.[77]

Denne Per Olsson i Bro tycks nästan alltför väl illustrera det resonemang om bondeklassens differentiering och framträdandet av ett skikt progressiva storbönder, som förs av bl.a. Winberg, Fridholm m.fl. och Stattin.[78] Men inte heller på denna punkt är sambanden entydiga, åtminstone inte vid detta stadium av analysen.

De två Tierps-bönder som förutom Per Olsson var medlemmar i hushållningssällskapet, kom från Yfre och Yttre byar. Dessa byar röstade nej, trots att de hade goda ängsmarker längs ån. (Per Olsson hade inom samma område del av Ålfors ängsmarker, för vilka han röstade ja.) Hushållningssällskapsledamoten och nämndemannen Eric Larsson i Yfre deltog själv i omröstningen. Han ägde 1/4 mantal i Yfre 2 och 2/7 av Yfre 5, vilket skulle göra 93 tld, fördelat på 54 tld inrösningsjord och38 tld avrösningsjord.[79]

Även på motståndarsidan uppträder bönder med spridda och troligen stora egendomar, såsom gamle Olof Andersson i Borgen, med 1/2 mantal i Borgen, 1/4 i Helganbo, 1/2 i Hugle och halva Hugle utjord i V.Åby om 1 1/2 öresland (enl. mantalslängden) och 1/3 av Borgens skatteutjord i Åby om 2/3 öresland samt 1/3 av Helganbo skatteutjord i V. Åby (enl.skiftesbeskrivningen).[80]

Unge Olof Andersson i Borgen ägde 1/4 mantal i Borgen, 1/4 av Hemmingsbo 1, samt 2/3 av Bärby utjord (enligt mantalslängden) och 4/9 av Hemmingsbo skatteutjord i V. Åby. Därtill brukade han 1/3 mantal av Hemmingsbo 2.[81] (Arealen av dessa ägor kan jag för tillfället inte beräkna.)

Det var denne unge Olof Andersson i Borgen, som röstade nej för Hemmingsbo och som vid skiftet av V.Åby Muren, erhöll det område närmast sjön, som skadades av vattnet.[82]

Här kan också nämnas att avvikaren Degerbo skiljde sig från sina grannar också däri att hemmandelarnas arealer låg inom intervallet 14-35 tld inrösningsjord, vilket var mindre än grannarna. De två hemmansägare som ägde mest mark i Degerbo hade 1/4 + 1/6 mantal, vilket gjorde 30:28 tld inrösnings- och 6:14 avrösningsjord, resp 1/6 + 1/2 mantal, omfattande37:18 in- och 2:18 avrösningsjord.[83]

Slutord

Den början till analys av den sociala bakgrunden till ställningstagandena till sänkningsförslaget, som ovan givits, har inte kunnat påvisa några egentliga mönster. En antydan om att ett sådant mönster föreligger, ger förhållandet att av 11 bondeombud vid sammanträdet den 28 mars 1844, hade de tre med fullmakter för sänkning hemmandelar spridda på flera byar och förhållandevis stora egendomar, medan ingen av de åtta med fullmakter mot förslaget hade mer än en hemmandel.

Ett fullt tydligt mönster är dock, somredan nämnts, possesionaternas ställningstagande för sänkning. Initiativ till sänkning och årensning hade i tur och ordning kommit från Stynsberg 1815, Lindsbro 1816, Harbonäs 1828 och Lindsbro 1854.

Sist men inte minst måste länets egen hövding, v.Kraemer framhållas som den verklige initiativtagaren och ivraren för vattenavledningsföretag i allmänhet och Tämnaresänkningen i synnerhet. Det var på hans initiativ som frågan åter togs upp efter Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens rundskrivelse 1841, det var han som verkade för dess genomförande och som föranstaltade med undersökningar av experter och som ordnade med goda villkor för statsunderstöd.

Denna egenskap hos sjösänkningsföretagen att vara inte endast uppmuntrade utan aktivt pådrivna och understödda uppifrån och i första hand välkomnade av storjordägarna, är karaktäristiskt för de tidiga sjösänkningsföretagen.

Distinktionen mellan en defensiv och en offensiv hållning till våtmarkerna och vattendragen faller sig här naturlig och kan troligen förklara böndernas ointresse att engagera sig i sänkningsföretaget, samtidigt som de var intresserade av årensningar.

Böndernas mål var fr.a. defensivt, dvs att förhindra skadliga översvämningar, men inte att i större skala odla upp markerna. Detta defensiva mål är det traditonella, som först vid 1800-talets början ersätts av det offensiva, att i stor skala odla upp våtmarkerna till äng och möjligen åker. Denna distinktion går också igen i synen på översvämningarnas orsaker, där den äldre uppfattningen, är att det inte är fel i själva vattendragen som sådana, utan mänskliga ingrepp, såsom dämningar som är orsaken. Rensningarna innebär ur denna synpunkt endast att återställa en naturlig balans och återge vattnet dess fria lopp.

Böndernas besvär över vattenverksägarna dämningar är karaktäristiska.

Även på många andra punkter uppvisar Tämnar-frågan drag som är allmängiltiga för vattenavledningsföretag, till vilka jag får återkomma.

Noter

1. Sveriges Geologiska Undersökning. E.Erdman, Bladet "Lindsbro". 1865
Tham, W. Beskrivning över Upsala län.1850.
2. A. Johnson. Utlåtande 10 och 11 juni 1842. Tämnaren 1833-62. Uppsala länsstyrelses arkiv. (U-a lst arkiv), Landsarkivet i Uppsala (ULA).
3. C. P. Hällström, Utlåtande och förslag över sjön Tämnarens sänkande. 1 mars 1822. Avskrift. Tämnaren 1833-62. ibid.
4. ibid.
5. Uppgift i Totties inlaga till Harbo sockenstämma. Sockenstämmoprotokoll 18 dec 1845. Harbo kyrkoarkiv. ULA
6. Plan till sänkning av sjön Tämnaren och Tämnarån...J. Forsell 30 juli 1817 i Upsala hushållningssällskaps handlingar 1820, s 45.
7. Westerås stads och läns tidning nr 23, 7 juni 1816.
8. K Landrbruksakademiens annaler 1820.
9. Hällström a.a. Tämnaren 1833-62. ULA
10. Johnson, a.a. ibid.
11. Utdrag ur utlåtande av G. Stephens 30 aug 1838, ibid.
12. Sockenstämmoprotkoll, Harbo kyrkoarkiv, ULA
13. Protokoll hållet uti tingsbyggnaden vid Yfre gästgivaregård rörande sjön Tämnarens sänkning, den 6 sept 1842. Tämnaren 1833-62. ULA.
14. O. Modig till Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen 27 mars 1843. Inkommande handlingar, Registratorn, Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens arkiv (VoV), Riksarkivet (RA)
15. O. Modig till Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, 9 okt 1843, ibid.
16. Protokoll hållet vid särskilt sammanträde mellan landshövdingen v Kraemer och kommittén...Uppsala slott, 12 jan 1844. Tämnaren 1833-62. ULA
17. Transumt...Beronius 3 dec 1843. Bil. till O. Modigs skrivelse till Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen 27 mars 1843. Avskrift. Tämnaren 1833-62. ULA.
18. Ödmjukaste berättelse...Renell 16 mars 1844. Tämnaren 1833-62.ULA
19. Protokoll hållet inför KM:ts Befhde i Uppsala län... vid sammanträde å Tingssalen i Yfre gästgivaregård 28 mars 1844. ibid
20. Till KM:ts Befhde i Upsala län samt kommitterade för sjön Tämnarens sänkning. DE Geer, 5 dec 1842. Bil B till protokoll 28 mars 1844. ibid
21. ibid
22. Protokoll hållet uti tingssalen å Yfre gästgivaregård 13 april 1844. ibid
23. Protokoll... 28 mars 1844. ibid
24. O. Modig till Väg och vattenbyggnadsstyrelsen 1 april 1844. Ink handl. Registratorn, VoV. RA
25. Sockenstämmotprotokoll 26 okt 1845. Harbo kyrkoarkiv.
Sockenstämmorptokoll 2 nov 1845. Ö.Wåhla kyrkoarkiv. ULA
26. Skrivelse från kronofogden i femte fögderiet 14 dec 1846. Skrivelser från kronofogdarna 1846. U-a lst arkiv. ULA
27. Sockenstämmoprotokoll 18 juni 1854. Ö.Wåhla kyrkoarkiv.
Dito 25 juni 1854. Harbo kyrkoarkiv. ULA
28. Historik i Sjöholms betänkande och förslag rörande Tämnarens sänkning 1871. Ö.Wåhla 260, Lantmäterienhetens arkiv vid länsstyrelsen i Västerås (Lantm.V-ås)
29. Tämnaren 1833-62. ULA
30. KM:ts Befhdes Femårsberättelser 1876-80. Uppsala län. Västmanlands län.
31.
32. Nedre Tämnarån 1948-50. Lantbruksingenjörernas handlingar. Lantbruksnämnden i Uppsala.
33. O. Modig till Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen 1 april 1844. Ink hand, Registratorn, VoV. RA.
34 KM:ts Befhdes uti U-a län till KM:t avgivne femårsberättelse1843-47.
35. Tham,W. Besrkivning över Upsala län, 1850.
36. von Kraemer, R. Mina lefnadsminnen. 1866.
37. Protokoll hållet i Yfre gästgivaregård vidd Kommitténs till utarbetande av föreberedande åtgärder för sjön Tämnarens och Tämnaråns sänkning, sammanträde den 16 maj 1843. Tämnaren 1833-62.ULA.
38.

38. Protokoll ..kommittén ... 3 nov 1842, ibid
39. Eric O,sson mfl till baron och landshövdingen...odat. Torpare, Överloppsmanskap 1681-1870. 1377. Kontoret. U-a lst arkiv. ULA
40. Mantalslängd för Ö.Wåhla socken 1854. Häradsskrivarnsas arkiv. ULA
41. Ö Wåhla 146. Lantm. V-ås
42. Ö Wåhla 52 ibid
43. Ö Wåhla 221 ibid
44. Ö Wåhla 245 Mångsbo 1877, ibid
45. Graderingslängder 1873 och 1879. Tämnarens sänknings aktiebolags handlingar. Heby kommuns arkiv.
46. Harbo 304, Lantm. V-ås.
47. Ö Wåhla 146, ibid
48. Ö Wåhla 52 ibid
49. Ö wåhla 114, ibid.
50. Eklund, K.J. En studie av förändringar i näringsliv och social struktur i Harbo socken Västmanlands län 1770-1914. Uppsats för 3 betyg i N rdisk och jämförande folklivsforskning. vt 1970.
51. Sockenstämmoprotokoll 9 jan 1842. Harbo kyrkoarkiv. Dito 9 jan 1842. Ö Wåhla kyrkoarkiv. ULA.
52. Sockenstämmoprotokoll 5 dec 1841 . Tierps kyrkoarkiv. ULA Skrivelsen ingår i Protokolll hållet vid sammankomst om Tösjöns sänkning 7 sept 1842. Tämnaren 1833-62. ULA
53. Landshövdingarnas uppgifter om vägomläggningar och vattenavtappningar som fötjena statsbidrag, avgivna 1841-45. Kamerala avd. VoV. RA.
54. Sockenstämmoprotokoll 26 okt 1845. Harbo kyrkoarkiv, ULA.
55. Sockenstämmoptorkoll 2 nov 1845. Ö.Wåhla kyrkoarkiv. ULA .
56. Fördelningslängd 10 jan 1844. C. F lck. Tämnaren 1833-62. ULA.
. Sockenstämmoprotokoll 26 okt 1845. Harbo kyrkoarkiv Skrivelser från kronofogdarna 1846. U-a lst arkiv. ULA.
57. Ibid. Sockenstämmoprotokoll 11 jan 1846. Harbo kyrkoarkiv. ULA
58. Sockenstämmoprotokoll 18 jan 1846. ibid.
59. Protokoll...28 mars 1844. Tämnaren 1833-62. ULA
59½. Enligt uppgift i Protokoll...Kommittén..12 jan 1844. ibid.
60. Graderings- och uträkningslängd över de ägor inom Västmanlands och Uplands hövdingedömen, vilka böra ingå uti beräkningen för kostnadernas bestridande av sjön Tämnarens och Tierps Åns sänkning, med avseende på den större eller mindre nytta de av företaget kunna draga, upprättad 1843. Ågren, Carlsson 29 sept 1843
61. Om Tämnarens sänkning. Upsala hushållningssällskaps handlingar 1820.
62. Resultatförteckning över voteringen 28 mars 1844. Graderings- och uträkningslängd 1843. Tämnaren 1833-62, ULA
63. Graderingslängd 1873. Tämnarens sänknings aktiebolags handlingar. Heby kommuns arkiv.
64. Tierp 303 Yfre 1833, 305 Kastebo 1833, 312 Degerbo 1836, 300 Gryttjom 1832, 349 Årsta 1842, 350 Svanby 1843, 378 Åskarby 1842. Lantm. U-a
65. Ö Wåhla 198 Fågelsta 1848, 224 Hemmingsbo 1872, 234 Bärby 1874, 245 Mångsbo 1877, Harbo 68 Gransätra 1848. Lantm. V-ås.
66. Mantalslängd över Tierps socken 1844. Häradsskrivarnas arkiv. ULA
. Tierp 304, lantm.U-a.
67. Tierp 349, 352, ibid
68. Bondeståndets protokoll 1844-45, I:325, 440, II: 35, 193, 476, III:100, IV:145, 258, VI: 78. 1847-48: I: 405, 456, 553 , II:41.
69. Uppsla läns hushållningssällkspa handlingar 1825-45.
70. Protokoll..Tösjöns sänkning, 7 sept 1842. Tämnaren 1833-62.ULA
71. Ehn,W. Äldre historia. i Tierp - en sockenbesrkivning, s 222.
72. Protokoll...6 sept 1842. Tämnaren 1833-62.ULA
73. Närvaroförteckning 28 mars 1844. Fullmaktsförteckning 28 mars 1844. Tämnaren 1833-62.ULA.

74. Mantalslängd för Ö Wåhla socken. Häradsskrivarnas arkiv. ULA
ÖWåhla 198, 234. Lantm.V-ås.
75. Mantalslängd ibid. ÖWåhla 234, 224. Lantm V-ås.
76. Mantalslängd för Skuttunge socken. Voteringslängd 28 mars 1844.
Tämnaren 1833-62. ULA.
77. Fullmaktsförteckning 28 mars 1844.
78. Winberg,C. Folkökning och proletarisering. 1975. s 47 ff.
Fridholm, Isacsson, Magnusson, Industrialismens rötter, 1976, s 42
Stattin, J. Hushållningssällskapen och agrarsamhällets förändring.
1980. s 212 ff.
79. Upsala läns hushållningssällskaps handlingar 1845.
Mantalslängd för Tierps socken 1844. Häradsskrivarnas arkiv. ULA.
Tierp 303. Lantm. U-a.
80. Mantalslängd för Ö.Wåhla socken 1844. Häradsskrivarns a arkiv ULA.
Ö wåhla 146. Lantm. V-ås.
81. Mantalslängd ibid.
82. Ö Wåhla 146 Lantm. V-ås.
83. Tierp 312. Lantm. U-a.

Bilaga 1. Förteckning över samtliga röstande hemman med uppgift om röstsiffror i reducerat tunnlandstal.

JA - RÖSTANDE

Uppsala län

Bönder

Eskesta 5:23
Fäklinge 4:22
Gryttjom 1:22
Illmarsberg 40:30
Kastebo 54:3
Knutkulla 2:11
Månkarbo 99:-
Raklösen 1:16
Ubblixbo 90:50
Åhlfors 80:-
48:17
Årsta 3:7
Åskarby 3:-
14:8
Ransta 12:-

S:a 456:19

Övriga

Bp Benedicks Gysinge:
Iggelsbo 93:2
Hoktbotorp 12;21
Mittskog 25:26
Forsbotorp 2:8
Aspnästorp 124
Torparäng. 92:24
;22
Summa: 351:14

Maj. Ennes:
Stynsberg 133:17
Björnbo 58:3
Finntorp 6:16
Fålbäcken 2:11
Fånbo 3:23

Summa: 204:6

Akademien: 19:5

Länsm.teg 1:2
Skogv.bost 0:9

Summa: 576:4

Västmanlands län

Bönder

Bärby 9:18
Fågelsta 66:-
Hemmingsbo 11:26

Summa: 99:7

Övriga

Löjtn. Tigerhjelm:
Harbonäs 198:10
Lindsbro 59:28
Norrsälja 120:22
Holm samf 14:15
Berga 74:17

S:a 467:28

Insp.Wessblad:
Hesselby 54:30

Bp Benedicks Gysigne:
Aspnäs: 371:7
(Svina
Stigmota
Öhnbo
Hindersbo
Hagen
Smedsbotorp
Aspnäs torparäng

Summa: 371:7

Rusth.Åhlander:
Gransätra 115:7

Summa: 1009:8

NEJ - RÖSTANDE

Uppsala län

Bönder

Degerbo 99:20
Eskesta 20:-
Frebo 4:14
Husbyborg 45:11
Pålsbo 1:6
Svanby 6:26
Torslunda 5:-
Yfre 17:-
52:10
Yfre g.g 4:17
Yttrö 2:-
12:27
Ransta 12:4

Summa: 283:30

Övriga

De Geer;
Ullfors 119,25
Hallsta 5:-
Odensfors 348:12
Lissarbo 4:23
Lockelsbo 52:2
Nolmyra 154;23
Pålsbo 1:6
Husbyborg 45:11
Gryttjom 4:-
Raklösen 6:16
Ubblixbo 30:-
Åhlfors 43:-
Årsta 3:-

Summa: 1101:19

Västmanlands län

Bönder

Berg 24:20
Berga 9:-
74:17
Björken 7:12
Bogärde 27:17
By 3:19
Holm 53:9
Holm samf 47:23
Järlebo 2:17
Käbbo haml 2:12
Marstalla 27:12
Risänge 51:18
Rudun 55:10
Svina 39:10
Wida 283:10
Ön 44:13

Summa: 753:27

Borgen 51:28
Brunsbo 28:17
Helganbo 33:22
Hemmingsbo 19:-
Hugle m utj 49:-
Mångsbo 64:20
Smedsbo 4:23
Ö.Åby 82:31
V.Åby 75:-
64:3

Summa: 473:16

Summa: 1227:11

Övriga

Akademin:
Eklunda 26:12
Svina: 13:03
Risänge 51:18
Smedsbo 12:13

Summa:104:14

Bp Wester:
Wiby 135:9
Kvarsta 22:11
Marbeck 3:17
Norrbo 1:25

Summa: 162:-

Komm.bost 13:19
Past.bost 159:27

Summa: 438:28

Källa: Uppställning av resultatet efter röstningen 28 mars 1844.
Protokoll 13 april 1844
Graderings- och uträkningslängd... 29 sept 1843. Ågren, Carlsson
i Tämnaren 1833-62, U-a länsst. arkiv. ULA
Mantalslängder för Öster-Wåhla, Harbo och Tierps socknar,
Häradsskrivarnas arkiv, ULA.

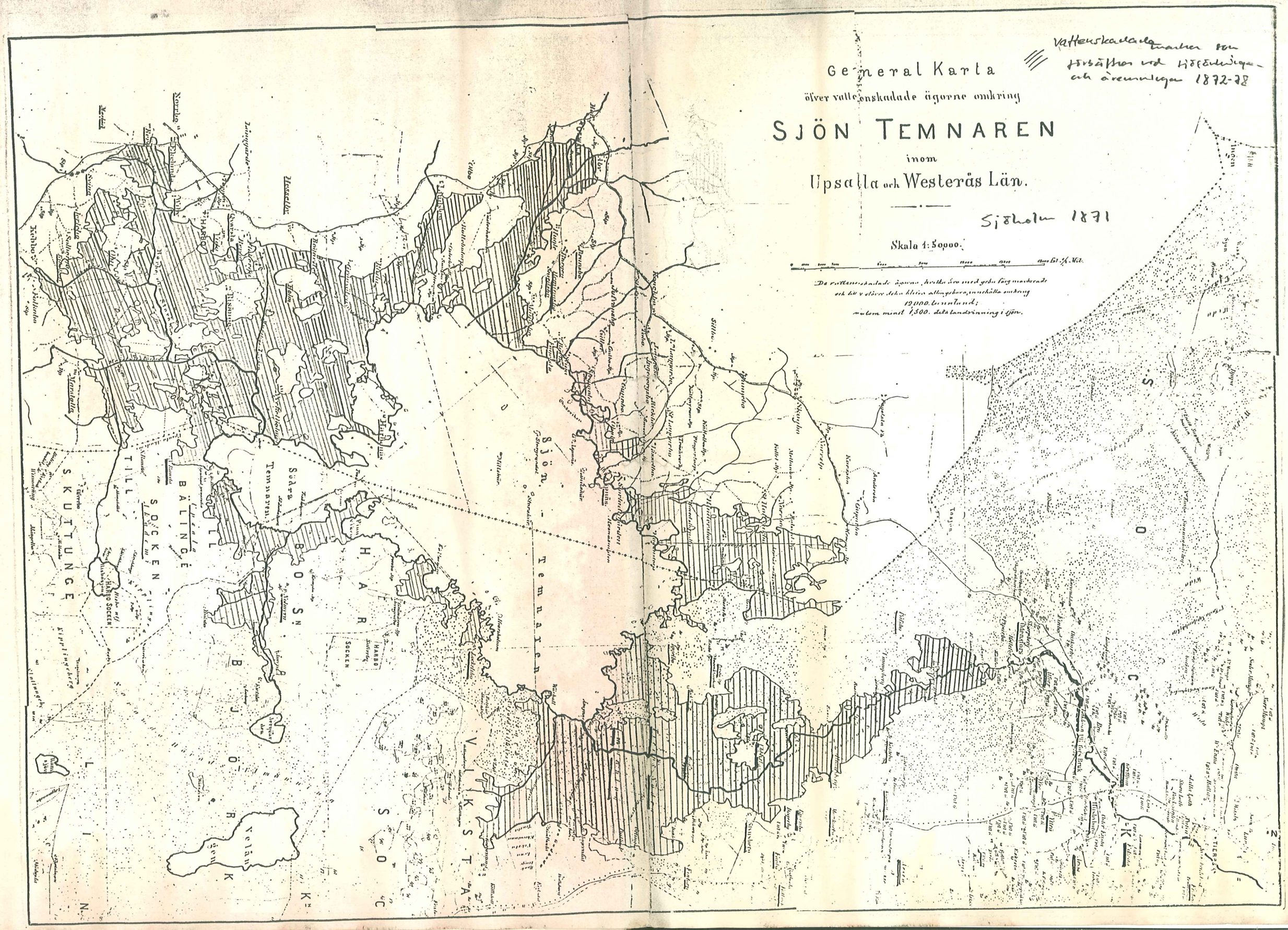
General Karta
öfver vattenskadade ägorne omkring
SJÖN TEMNAREN
inom
Upsalla och Westerås Län.
Skala 1:50,000.
Sjöholm 1871
vattenskadade marker som förbättras vid sjöregleringen och åremningen 1872-78
Sjön Temnaren
Södra Temnaren
HARBO SOCKEN
BÄLINGE SOCKEN
SKUTTUNGE
VIKSTA SOCKEN
Velängen

T A B E L L - B I L A G A

till uppsatsen

"Böndernas ställningstagande till förslaget att sänka Tämnaren år 1844".

Stefan Lundhem

Tabell 1. Areal och taxerad areal i tunnland;kappland i Harbo och Ö.Wåhla resp nej-röstande bönders ägor i Harbo socken.

Grad	Mark i Harbo och Ö.Wåhla				Nej-röstande bönders mark i Harbo			
	Areal	%	Taxerad	%	Areal	%	Taxerad	%
1	1848:23	41	1702:-	61	468:2	35	459:26	55
1½	726:9	16	494:21	18	237:30	18	166:28	20
2	428:13	9	219:21	8	78:18	6	41:21	5
3	1015:5	22	338:12	12	462:28	34	154:13	19
10	8:8	0,2	0:26	0,02	8:8	0,6	0:26	0,1
20	240:-	5	12:-	0,4	101:4	7	5:2	0,7
25	255:12	6	10:7	0,3				
Summa	4521:16		2777:23		1356:26		825:6	
Genomsnittlig grad:			1,62				1,64	

Källa: Graderingslängd 1843 och voteringslängd 1844. Tämnaren 1833-62. Uppsala länsstyrelses arkiv. ULA.
(Samma källhänvisning för samtliga nedanstående tabeller.)

Tabell 2. Fördelning av mark på Tierps Södra allmänning på grad och innehavare. Tunnland:Kappland

G	Tierps södra allmänning				Bondeägd mark på Tierps södra allmänning				Nej-röstande bondemark på Tierps s:a allmänning			
	Areal	%	Tax. areal	%	Areal	%	Tax. areal	%	Areal	%	Tax. areal	%
1	1050:21	42,3	1000:31	68,1	466:11	40	430:1	62	89:24	16,2	79:12	31,5
1½	83:15	3,4	28:31	2,0	58:23	5	39:4	5,6	58:23	10,3	39:4	15,5
2	377:24	15,2	181:4	12,3	142:30	12,2	66:5	9,6	43:16	8	20:22	8
3	709:19	28,6	237:4	16,0	451:13	38,6	148:15	21,5	325:14	60	108:23	43
6	44:-	1,7	7:1	0,5	44	4	7:10	1,0	20:9	3,7	3:12	1,3
10	28:12	1,1	2:27	0,2	5:26	0,5	0:19	0,1	5:26	1	0:19	0,2
15	24:24	1,0	1:21	0,1								
20	119	4,8	5:30	0,4								
S:a	2485:1		1468:3		1169:7		691:5		544:20		251:30	
	Genomsnittlig grad:		1,7				1,7				2,2	

Tabell 3. Fördelning på grad av vattenskadad mark inom olika delar av Tierps Södra allmänning. Tunnland:kappland.

Grad	Å - OMRÅDET				VÄSTRA DELEN				ÖSTRA DELEN				SUMMA				
	areal	%	taxerad	%	areal	%	taxerad	%	areal	%	taxerad	%	areal	%	taxerad	%	
1	900:26	74	881:4	83									900:26	36,2	881:4	60	1
1 1/4	149:27	12,4	119:27	11,3									149:27	6,0	119:27	8,2	1 1/4
1 1/2	78:10	6,5	25:17	2,4	5:5	0,8	3:14	1,4					83:15	3,4	28:31	2,0	1 1/2
2	28:20	2,4	14:10	1,4	264:19	41	132:10	53					293:7	11,8	146:20	10	2
2 1/4	16:1	1,3	7:4	0,7									16:1	0,6	7:4	0,5	2 1/4
2 1/2	39:3	3,3	15:20	1,5	29:13	4,6	11:24	4,7					68:16	2,8	27:12	2,0	2 1/2
2 3/4					13:2	2,0	4:31	2,0					13:2	0,5	4:31	0,3	2 3/4
3					286:9	44,3	95:14	38	410:8	65,4	136:24	88,6	696,17	28,0	232:6	15,8	3
6									44:-	7,0	7:1	4,7	44:-	1,7	7:1	0,5	6
10									28:12	4,3	2:27	1,8	28:12	1,1	2:27	0,2	10
15									24:24	4,0	1:21	1,0	24:24	1,0	1:21	0,1	15
20					47:14	7,3	2:13	1	119:-	19,0	5:30	3,9	119:-	4,8	5:30	0,4	20
Summa:	1212:23		1063:18		645:30		250:10		626:12		154:7		2485:1		1468:3		Summa
Genomsnittlig grad:			1,14				2,6				4,0				1,7		

Tabell 4.

	Hemägointressenter			Allmänningsintressenter			
	Hemman	táx areal	g.gr	Hemman	tax areal	g.gr	Summa
FÖR:	Illmorsberg	40:30	1,25	Fäklinge	4:26	3	
	Kastebo	54:3	1,2	Åskarby	17:8	2	
	Månkarbo	99:-	1,8	Eskesta	5:23	3	
	Ubblixbo	90:20	1,3	Grøttjom	1:22	3	
				Raklösen	1:16	3	
				Ålfors	128:17	1,1	
				Årsta	3:7	3	
				Knutkulla	2:11	3	
Summa:		248:21	1,4		165:2	2,6	449:23
MOT	Degerbo	99:20	1,4	Svanby	6:26	4,8	
				Eskesta	20:-	3	
				Frebo	4:14	1,7	
				Husbyborg	45:11	2,9	
				Torslunda	5:-	2	
				Yfre	69:10	2,45	
				Yfre g-g	4:17	2	
				Yttre	14:27	2,5	
				Pålsbo	1:6		
Summa:		99:20			171:15	2,6	271:3
SUMMA:		384:9			336:17		720:26

Tabell 5. Hemägointressenternas ägor på Tierps Södra allmänning. Nej-röstande Degerbo inom parentes. Tld:kpl

Grad	Å - OMRÅDET		VÄSTRA DELEN		ÖSTRA DELEN		SUMMA	
	areal	taxerad	areal	taxerad	areal	taxerad	areal	taxerad
1	185:25 (84:7)	182:1 (74:27)					185:25 (84:7)	182:1 (74:27)
1 1/4								
1 1/2					(15:8)	(10:5)	(15:8)	(10:5)
2			33:28 (6:28)	17:- (2:19)			33:28 (6:28)	17:- (2:19)
2 1/4	12:2	5:15					12:2	5:15
2 1/2	29:9	11:23	5:13	2:1			34:12	13:24
2 3/4			13:20	5:-			13:20	5:-
3					49:13 (29:16)	16:15 (9:26)	49:13 (29:16)	16:15 (9:26)
6					23:33 (3:31)	3:30 (0:21)	23:33 (3:31)	3:30 (0:21)
10								
Summa:	278:9 (84:7)	240:4 (74:27)	52:19 (6:28)	24:1 (2:19)	73:4 (48:23)	20:13 (20:20)	404:- (139:26)	284:18 (98:4)

Tabell 6. Fördelning på grad av hemägointressenternas, samt Ålfors, Yfres och Yttres ägor inom olika delar av Tierps Södra allmänning. T[illegible]:Tunnland:Kappland

	Å - OMRÅDET			VÄSTRA DELEN			ÖSTRA DELEN		
	Grad	Areal	Taxerad	Grad	Areal	Taxerad	Grad	Areal	Taxerad
FÖR:									
Ilmårdsberg	1 1/4	51:5	40:30						
Kastebo	1	45:19	45:19	2 2½	12:30 5:3	6:15 2:1			
Monkarbo	1 1 1/16	3:25 63	3:25 59:9	2 2 3/4	21:2 13:20	17:10 4:31	3 6	50:2 23:23	16:15 3:31
Ubblixbo	1 2 1/4 2½	80:21 12:- 29:10	80:21 5:10 11:4						
Ålfors	1 1 1/4	113:8 72:9	113:8 57:-						
MOT:									
Degerbo	1 1/8	84:7	74:28	2	6:28	3:14	1 ½ 3 6	15:8 29:16 3:31	10:5 [illegible] 0:21
Yfre by	1 1/2	38:10	27:17	3	30:-	10:-	3	101:12	33:24
Yttre	1 1/4	5:21	4:17	3	30:31	10:10			

Tabell 7. Fördelning på grad av bondejorden på Tierps Södra allmänning i tunnland och kappland.

GRAD	ALLMÄNNINGSINTRESSENTER												HEMÄGOINTRESSENTER												SUMMA				
	FÖR				MOT				SUMMA				FÖR				MOT				SUMMA								
	areal	%	taxer.	%	areal	%	taxer.	%	areal	%	taxer	%	areal	%	taxer.	%	areal	%	taxer.	%	areal	%	taxer.	%	areal	%	taxer.	%	
1	85:10	39	85:10	54,6					85:10	13,6	85:10	27,5	185:25	46	182:1	64	84:7	10	74:27	76,3	270:-	49,6	256:8	67	355:10	30,4	341:18	49,4	1
1 1/4	54:7	24,5	43:11	28	5:21	1,4	4:17	3	59:28	9,6	47:28	15,4	51:5	12,6	40:29	14,4					51:5	9,4	40:29	10,7	111:1	9,5	88:25	13	11/4
1 1/2					43:15	11	28:31	19	43:15	7	28:31	9,3					15:8	11	10:5	10,4	15:8	2,8	10:5	2,7	58:23	5	39:4	5,6	1½
2	19:4	9	9:8	6	34:1	8,4	17:3	11	53:5	8,5	26:11	8,4	33:28	8,4	17:-	6	6:28	5	2:19	2,6	40:24	7,5	19:19	5	93:29	8	45:30	6,6	2
2 1/4													12:2	3,0	5:15	2					12:2	2,	5:15	1,4	12:2	1	5:15	0,8	21/4
2 1/2					2:19	0,6	1:-	0,7	2:19	0,4	1:-	0,3	34:12	8,5	13:24	5					34:12	6,3	13:24	3,6	36:31	3	14:24	2	2½
2 3/4													13:20	3,4	5:-	1,8					13:20	2,5	5:-	1,3	13:20	1,2	5:-	0,7	23/4
3	54:31	25	18:-	11,5	296:30	73	98:29	64	351:29	56	116:29	37	49:13	12	16:15	6	29:16	21,3	9:26	10	78:29	14,5	26:9	6,9	430:26	37	143:6	21	3
3 1/2	6:31	3	0:9	0,2					6:31	1	0:9	0,1													6:31	0,6	0:9	0,04	3½
6					16:10	4	2:23	1,7	16:10	2,6	2:23	0,9	23:23	6	3:30	1,4	3:31	3	0:21	0,7	27:22	5	4:19	4,2	44:-	3,8	7:10	1	6
10					5:26	1,4	0:19	0,4	5:26	1	0:19	0,2													5:26	0,5	0:19	0,08	10
Summa	220:19		156:6		404:26		153:26		625:13		310:-		404:-		284:18		139:26		98:4		543:26		382:-		1169:7		691:5		
Genomsnittlig grad:			1,4				2,6				2,0				1,4				1,4				1,4				1,7		

Tabell 8 + 9. Fördelning av allmänningsintressenternas mark på grad inom olika delar av Tierps Södra allmänning. Mark tillhörig Ålfors, Yfre och Yttre byar inom parentes. Tunnland:kappland.

Grad	FÖR						MOT					
	Å-OMRÅDET		VÄSTRA DELEN		ÖSTRA DELEN		Å-OMRÅDET		VÄSTRA DELEN		ÖSTRA DELEN	
	areal	tax.	areal	tax.	areal	tax.	areal	tax.	areal	tax	areal	tax.
1	(85:10	85:10)										
1 1/4	(54:7	43:11)					(5:21	4:17)				
1 1/2							(38:10	25:17)	5:5	3:14		
2			19:4	9:8					34:1	17:3		
2 1/2									2:19	1:-		
3			31:8	10:3	23;23	7:29			124:1 (60:30	41:9 41:9	10:18 101:12	3:17 33:25)
3 1/2			6:31	0:9								
6											16:10	2:23
10											5:26	0:19
Summa:	(139:17	128:21)	57:11	19:20	23:23	7:29	(43:31	30:2)	226:25	83:4	134:2	40:20
			SUMMA:		220:19	156:6	Genomsn. grad: 2,6				404:26	153:26
			Genomsnittlig grad: 1,41						SUMMA:		625:15	310:-
							Genomsnittlig grad: 2,0					

Tabell 8 + 9. Fördelning av allmänningsintressenternas mark på grad inom olika delar av Tierps Södra allmänning. Mark tillhörig Ålfors, Yfre och Yttre byar inom parentes. Tunnland:kappland.

Grad	FÖR						MOT					
	Å-OMRÅDET		VÄSTRA DELEN		ÖSTRA DELEN		Å-OMRÅDET		VÄSTRA DELEN		ÖSTRA DELEN	
	areal	tax.	areal	tax.	areal	tax.	areal	tax.	areal	tax	areal	tax.
1	(85:10	85:10)										
1 1/4	(54:7	43:11)					(5:21	4:17)				
1 1/2							(38:10	25:17)	5:5	3:14		
2			19:4	9:8					34:1	17:3		
2 1/2									2:19	1:-		
3			31:8	10:3	23;23	7:29			124:1 (60:30	41:9 41:9)	10:18 101:12	3:17 33:25)
3 1/2			6:31	0:9								
6											16:10	2:23
10											5:26	0:19
Summa:	(139:17	128:21)	57:11	19:20	23:23	7:29	(43:31	30:2)	226:25	83:4	134:2	40:20
			SUMMA:		220:19	156:6	Genomsn. grad: 2,6				404:26	153:26
			Genomsnittlig grad: 1,41						SUMMA:		625:15	310:-
							Genomsnittlig grad: 2,0					